

Katowice-Kielce-Kraków, dnia 24.09 2018 r.

prof. nadzw. dr hab. Leszek Wieczorek

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Wydział Prawa, Administracji i Zarządzania

Kierownik Zakładu Prawa Karnego, Kryminologii i Kryminalistyki

**Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr Emilii Magdaleny Truskolaskiej**

na temat

Kryminologiczne aspekty bezdomności

napisanej w Katedrze Prawa Karnego i Kryminologii

Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku

pod kierunkiem naukowym prof. zw. dr hab. Emila W. Pływaczewskiego

Problematyka recenzowanej monografii ma znaczenie zarówno z teoretycznego jak i praktycznego punktu widzenia. Brak jest bowiem w polskiej nauce prawa i kryminologii kompleksowego opracowania dotyczącego problematyki kryminologicznych aspektów bezdomności.

Rozprawa zawiera szczegółową analizę problematyki bezdomności w ujęciu kryminologicznym. Na treść pracy składają się dwie warstwy - teoretyczna i empiryczna. Część teoretyczna rozprawy obejmuje analizę przepisów, opracowań monograficznych, komentarzy, artykułów oraz orzecznictwa sądów. Część empiryczna została oparta na przeprowadzonych przez Doktorantkę badaniach, w tym w Szwajcarii zrealizowanych w ramach trzymiesięcznego stypendium na Uniwersytecie w Bernie, dzięki czemu możliwa była analiza porównawcza zjawiska na gruncie dwóch państw (Polski i Szwajcarii). Tak przyjęta metodologia spowodowała trychotomiczną konstrukcję pracy.

Problematyka zawarta w tytule rozprawy została zaprezentowana kompleksowo, co należy ocenić pozytywnie. Autorka skupiła się bowiem nie tylko na aktualnym stanie prawnym, ale odniosła się również do rozwiązań historycznych.

Tytuł rozprawy sformułowany został jednoznacznie, a treść poszczególnych rozdziałów w pełni z nim koresponduje.

Głównym celem rozprawy było uzupełnienie dotychczasowych badań oraz holistyczne ukazanie specyfiki i fenomenu bezdomności, poprzez ustalenie skali, przyczyn i skutków tego zjawiska w sposób zgodny z metodologią kryminologiczną. Tym samym obraz danej grupy osób jaki został przedstawiony ukazuje szerokie i interdyscyplinarne ujęcie wykluczenia społecznego. Pani mgr Emilia Magdalena Truskolaska odniosła się do dyscyplin nauki, które zajmują się badaniem sfery psychicznej i społecznej człowieka, co podyktowane było szerokim wymiarem bezdomności, a wynikającym też z obowiązujących regulacji prawnych, a także z problemów o podłożu psychicznym, koniunktury ekonomicznej, jak również i innych przejawów patologii społecznej. Ze względu na wieloaspektowy charakter bezdomności zjawisko to przeanalizowano na wielu poziomach odnosząc się zarówno do samego procesu „stawania się bezdomnym” jak i działań społecznych mających na celu ograniczanie tego zjawiska. Jak słusznie wskazała Doktorantka, interdyscyplinarne podejście do problemu spowodowało, choćby w sposób pośredni, większe zainteresowanie daną tematyką oraz wzmocniło działania profilaktyczno-kompensacyjnych.

Ujęcie założeń badawczych oraz wynikających z nich celów i stawianych hipotez należy ocenić pozytywnie, ponieważ stanowią przyczynek do prowadzenia badań, których wyniki mają znaczenie tak naukowe jak i praktyczne.

Tytuł rozprawy sprecyzowany został w sposób zrozumiały i wyrazisty, co także należycie sygnalizuje zawartość poszczególnych rozdziałów dysertacji. Struktura rozprawy na którą składa się wykaz skrótów, wprowadzenie, siedem rozdziałów, podsumowanie, wykaz tabel i wykresów, wykaz rysunków i zdjęć oraz aneks nie budzi zastrzeżeń. Mankamentem jest natomiast brak zamieszczenia wniosków, na zakończenie każdego z rozdziałów, co powoduje pewien niedosyt.

Kolejność poszczególnych rozdziałów jest prawidłowa, stanowi ona logiczne usystematyzowanie rozważań zawartych w rozprawie, a zasygnalizowanych w tytule.

Rozdział pierwszy rozprawy obejmujący strony od 12 do 23 zatytułowany „Metodyka badań” zawiera cztery części. Pierwsza dotyczy przedmiotu i celu badań.

Druga część odnosi się do problemów i hipotez badawczych. Trzecia część obejmuje metody, techniki i narzędzia badawcze. Czwarta i ostatnia część opisuje organizację i przebieg badań. Ta część pracy stanowi swoiste wprowadzenie do przeprowadzonych przez Doktorantkę badań. Jest on poprawny i nie mam do tej części pracy żadnych uwag. Należy zauważyć, że na potrzeby dysertacji zastosowano metody: analityczną, dogmatyczno-prawną, statystyczną, metodę badań jakościowych oraz ilościowych. Źródło informacji stanowiła też obserwacja uczestnicząca i wywiad pogłębiony oraz kwestionariusz ankiety.

W pierwszej kolejności zastosowano metodę analityczną polegającą na przeanalizowaniu dostępnych opracowań naukowych z zakresu problematyki dotyczącej bezdomności (źródła polskie oraz zagraniczne). Wiedza ta stanowiła kanwę, na której przeprowadzono własne kryminologiczne analizy ze wskazaniem na wiele problematycznych kwestii.

Druga metoda, dogmatyczno-prawna, polegała na zbadaniu źródeł prawa dotyczących bezdomności, a w jej nurcie dokonano porównania kolejnych faz rozwoju następujących po sobie regulacji prawnych mających na celu pomoc w przypadku bezdomności i przeciwdziałanie temu zjawisku.

Za pomocą metody statystycznej, Pani mgr Emilia Magdalena Truskolaska przeprowadziła analizę danych ze sprawozdań z wyników Ogólnopolskiego Badania Liczby Osób Bezdomnych poczynając od 2009 do 2017 roku.

Statystyka ta dostarczyła niezbędną wiedzę, która pozwoliła ustalić rozmiar bezdomności w Polsce. Natomiast oszacowanie skali przedmiotowego zjawiska w Szwajcarii odbyło się poprzez zgromadzenie informacji uzyskanych z przeprowadzonych wywiadów pogłębionych wśród pracowników socjalnych oraz doniesień medialnych. W celu porównania bezdomności w Polsce i w Szwajcarii, badania empiryczne zostały przeprowadzone dwutorowo poprzez zastosowanie metody jakościowej i ilościowej. Badania zostały przeprowadzone w Bernie i w Warszawie. Do zbierania danych niezbędnych do odpowiedzi na sformułowane pytania badawcze posłużono się specjalnie skonstruowanym kwestionariuszem ankiety (przygotowanym w języku polskim i niemieckim). Celem badania było też określenie i tym samym porównanie postaw społecznych wobec zjawiska bezdomności w Polsce i w Szwajcarii.

Rozdział drugi obejmujący strony od 24 do 53 zatytułowany „Bezdomność – wprowadzenie do problematyki oraz geneza zjawiska” przedstawia rys historyczny bezdomności i genezy przeciwdziałania temu zjawisku. Skoro od zarania dziejów, zarówno w okresach rozkwitu jak i upadku gospodarczego, ludzie bezdomni spotykani są na ulicach miast to zasadnie opisano zmiany na przestrzeni wieków zachodzące w genezie, dynamice, oraz profilaktyce zjawiska bezdomności zarówno w latach koniunktury gospodarczej, jak i kryzysach. Ponadto przybliżona została rozpiętość potrzeb ludzi mierzących się z bezdomnością, zmieniające się przez lata przyczyny wykluczenia ze społeczeństwa, a to wszystko w kontekście mających miejsce przeobrażeń i transformacji oraz zmieniających się realiów społecznych, ekonomicznych i politycznych w Polsce. Przedstawiono kluczowe pojęcia związane z przedmiotowym tematem. Z uwagi, że dysertacja opiera się na analizie kryminologicznej, stąd niezbędna okazała się eksplikacja zarówno definicji legalnej bezdomności, jak i innych wywodzących się z nauk pozaprawnych, a mających ścisły związek z kryminologią. Podjęto próbę ustalenia kryteriów istniejącego różnicowania, jak również przeanalizowano, czy istnieje szeroko rozumiana definicja „bezdomności”, i „bezdomnego”, co ma bardzo duże znaczenie dla prowadzonych badań o charakterze interdyscyplinarnym. Opisano również typologię osób bezdomnych, która w odróżnieniu od definicji wskazuje na procesualny charakter tego wielowymiarowego zjawiska społecznego.

Rozdział trzeci obejmujący strony od 54 do 74 zatytułowany „Bezdomność w standardach prawa międzynarodowego i regionalnego” został podzielony na trzy części. Doktorantka zobrazowała problematykę bezdomności w świetle regulacji międzynarodowych, europejskich i regionalnych. Trafnie zaprezentowała bezdomność na tle aktów prawa międzynarodowego a także tzw. prawa europejskiego. Odniosła się również do regulacji obowiązujących na gruncie prawa polskiego. Rozdział ten ma charakter porównawczy i opisowy, bowiem przedstawiono w nim oraz porównano rozwiązania normatywne mające różne źródła, co należy jednoznacznie ocenić pozytywnie. Mankamentem jest zamieszczenie w tym samym rozdziale problematyki bezdomności omawianej w świetle regulacji aktów prawa międzynarodowego oraz prawa europejskiego wraz z regulacjami polskimi, które w mojej ocenie powinny być

przedmiotem analizy zawartej w odrębnym rozdziale. Ponadto Doktorantka unika w tym rozdziale prezentowania własnych poglądów.

Rozdział czwarty obejmujący strony od 75 do 112 zatytułowany „Uwarunkowania i konsekwencje bezdomności” został podzielony na pięć następujących części: prawno-społeczne przyczyny bezdomności; sytuacja rodzinna, społeczna i zawodowa bezdomnych; przebieg bezdomności oraz zaspokajanie potrzeb w czasie jej trwania; skutki bezdomności; kryminogenne aspekty osób bezdomnych.

Pani mgr Emilia Magdalena Truskolaska słusznie stwierdziła, że nie jest możliwe wskazanie jednego, konkretnego uwarunkowania bezdomności, ponieważ składają się na nie zarówno wielość przyczyn, jak i okoliczności poprzedzające ten proces. Wśród wielu takich negatywnych zjawisk społecznych generujących zjawisko bezdomności na pewno można wskazać: alkoholizm, narkomanię, choroby HIV/AIDS, zaburzenia psychiczne i osobowościowe, niepełnosprawność, wolny wybór, przestępczość, ale także i nieprawidłową resocjalizację, zdarzenia losowe, różnego rodzaju interakcje społeczne, politykę mieszkaniową Państwa, przepisy prawa, sytuację na rynku pracy, zabezpieczenie społeczne oraz sposób funkcjonowania instytucji pomocowych. Proces bezdomności zazwyczaj nie jest jednak zjawiskiem raptownym.

Na gruncie analizy kryminologicznej zostały wyróżnione dwa główne obszary czynników (przyczyn) bezdomności związanych z ryzykiem jej wystąpienia: prawny (przestępczość, nieprawidłowa resocjalizacja) oraz społeczny (powiązany z innymi patologiami, wykluczeniem, uzależnieniami, sytuacją ekonomiczno-gospodarczą). Nie ulega jednak wątpliwości (co trafnie dostrzega Doktorantka), że określenie jasnych przyczyn bezdomności jest procesem trudnym i często niemożliwym.

Rozdział piąty obejmujący strony od 113 do 135 zatytułowany „Geografia i skala zjawiska bezdomności w Polsce i Szwajcarii” składa się z trzech części, przedstawia symptomatologię bezdomności w Polsce i Szwajcarii. Na początku rozdziału przeanalizowano uwagi ogólne odnośnie zjawiska bezdomności w Polsce i Szwajcarii, za których to przyczyną wskazane są tendencje rozwoju przedmiotowego zjawiska. Przedstawiono geografie bezdomności, która obejmuje kierunki i główne przyczyny przemieszczania się osób bezdomnych oraz ich rozlokowanie na terytorium omawianych krajów, ukazano także skalę bezdomności w Polsce za lata 2010, 2011,

2013, 2015, 2017 na podstawie wskazanego już wcześniej Ogólnopolskiego Badania Liczby Osób Bezdomnych, którego koordynatorem było Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej. Przedstawiono również skalę zjawiska bezdomności w Szwajcarii, co ze względu na brak oficjalnych danych nie zostało w pełni zrealizowane, zgodnie zresztą z przyjętymi przez Doktorantkę założeniami.

Podkreślono, że po 1990 roku dynamika wzrostu zjawiska bezdomności zdecydowanie przybrała szybsze tempo, w szczególności z uwagi na zmianę prawa lokalowego oraz rezygnacji Państwa z budownictwa komunalnego. Osoby, które nie posiadały swojego mieszkania nie mogły więc już w praktyce liczyć (jak miało to miejsce w latach wcześniejszych) na pomoc od Państwa w postaci takiego mieszkania. Z czasem także bezrobocie okazało się głównym uwarunkowaniem bezdomności, a większość bezdomnych nadal nie mogła liczyć na otrzymanie schronienia. Stanowiło to ewolucję w postrzeganiu bezdomności, którą zaczęto ujmować w ramach życia w skrajnej biedzie, który to stan jednak nie zawsze wynikał z własnego wyboru. Zaprzestano karać i represjonować bezdomnych na rzecz udzielania pomocy tej grupie osób.

Większe zmiany w zjawisku bezdomności można zaobserwować po 2004 roku, kiedy Polska wkroczyła do Unii Europejskiej. Pojawiły się nowe formy tzw. bezdomności przenoszonej i transgranicznej.

Rozdział szósty obejmujący strony od 136 do 185 zatytułowany „Postawy społeczne wobec zjawiska bezdomności w świetle wyników badań empirycznych” został podzielony na trzy części. Rozdział ten na charakter empiryczny i porównawczy. Pani mgr Emilia Magdalena Truskolaska dokonała ogólnej analizy problematyki bezdomności w Szwajcarii i w Polsce. W tym celu przeprowadziła jawną obserwację uczestniczącą w Zurychu oraz w Warszawie. Zaprezentowano wyniki badania ilościowego i jakościowego, które to pozwoliły między innymi określić swoisty „wizerunek” osób bezdomnych z perspektywy mieszkańców miast (Berno i Warszawa). Z kolei ocena społeczna mieszkańców odnośnie zachowania bezdomnych, ich konfliktów z prawem, otrzymywanej pomocy od państwa oraz subiektywnych odczuć ankietowanych jakie wzbudzają wobec nich osoby bezdomne, pozwoliło Doktorantce na obiektywne ukazanie ogólnego obrazu bezdomności. Ponieważ osoby bezdomne stanowią grupę osób, do której bardzo ciężko jest dotrzeć bezpośrednio, stąd ze względu

na specyfikę przedmiotu badań, na koniec rozdziału empirycznego zamieszczono informacje o doświadczeniach osób zajmujących się pracą z bezdomnymi.

Ostatni z rozdziałów (siódmy) obejmujący strony od 186 do 216 zatytułowany „Możliwość i kierunki efektywnego przeciwdziałania bezdomności” został podzielony na cztery części, z których pierwsza obejmuje regulacje prawne dotyczące pomocy bezdomnym w Polsce, druga odnosi się do ogólnopolskich i regionalnych programów mających na celu zapobieganie bezdomności, trzecia opisuje działania ośrodków pomocy społecznej i organizacji pozarządowych, a z uwagi na istotną rolę, jaką odgrywa sektor pozarządowy w zapobieganiu bezdomności, czwarta przedstawia kierunki doskonalenia pomocy, które mogłyby skuteczniej pomóc w rozwiązywaniu lub ograniczaniu problemu bezdomności w Polsce.

Praca zakończona została podsumowaniem, które obejmuje uwagi sformułowane na kanwie dokonanej analizy i przeprowadzonych badań. Podkreślić należy, że Doktorantka trafnie podsumowała przeprowadzone badania odnosząc się do analizy literatury przedmiotu, obowiązującego ustawodawstwa, danych statystycznych z Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, jak i również zrealizowanych porównawczych badań empirycznych, dokonując przy tym weryfikacji postawionych na wstępie procesu badawczego hipotez.

Przeprowadzone badania ukazały, że system wsparcia osób bezdomnych w Polsce główny nacisk kładzie na minimalizowanie ujemnych skutków tego zjawiska. Nie koncentruje się na usuwaniu przyczyn tego zjawiska oraz na zapewnieniu skutecznych środków o zakresie długofalowym, które służyłyby wyjściu jednostki z patologicznej sytuacji.

Wyniki przeprowadzonych badań przez mgr Emilię Magdalenę Truskolaską pozwoliły na wyciągnięcie wniosku, iż osoby bezdomne nie mogą być rozpatrywane jedynie w kategorii sprawcy przestępstw, ale także jako ofiary. Dokonując oceny celowości obowiązujących przepisów prawnokarnych w kontekście przejawów patologii społecznej, Doktorantka konkludowała, że kary i środki karne zawarte w ustawodawstwie, mają charakter represyjny a tym samym te kary i środki karne nie są konieczne. Można zaobserwować, że ich katalog jest ubogi, a co za tym idzie wybór

tych środków jest mało elastyczny, wobec tak specyficznego przejawu patologii społecznej jakim jest bezdomność.

Generalna ocena recenzowanej rozprawy jest bardzo pozytywna. Pani mgr Emilia Magdalena Truskolaska dokonała wielowymiarowej analizy problematyki bezdomności, dzięki czemu określony we wstępie cel badawczy, a mianowicie przeprowadzenie dotąd w tym zakresie nie realizowanych badań oraz holistyczne ukazanie specyfiki i fenomenu bezdomności, poprzez ustalenie skali przyczyn i skutków tego fenomenu w sposób zgodny z metodologią badań kryminologicznych, został zrealizowany. Wnioski końcowe są rezultatem dobrej znajomości przez Doktorantkę problematyki poruszanej w rozprawie.

Powyższe uwagi i oceny częściowe, dotyczące różnych kwestii analizowanej problematyki i recenzowanej pracy, prowadzą do jednoznacznego, pozytywnego wniosku, że **recenzowana rozprawa odpowiada wymogom** określonym w ustawie z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (t. j. Dz. U. z 2016r., poz. 882, 1311), w szczególności zgodnie z art. 13 tejże ustawy stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Biorąc powyższe pod uwagę wnioskuję o dopuszczenie Pani mgr Emilii Magdaleny Truskolaskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Jednocześnie biorąc pod uwagę wskazane wyżej walory pracy **wnoszę o uznanie jej za wyróżniającą.**

Emilia Magdalena Truskolaska
recenzentka

prof. dr hab. inż. Andrzej Jędrzejowski